

רבי יעקב אביחצירא

האביר יעקב, רבה של תאפילאלת, שהלך אל ארץ ישראל ונכדו הגיע

בשנת ה'תר"ם יצא צדיק זקן מתאפילאלת שבדרום מזרח מרוקו, בקצה המדבר, אל דרך ארוכה. שש פעמים ניסה לעלות לארץ ישראל, ושוב ושוב עיכבו אותו בני קהילתו, כי לא יכלו להיפרד ממנו. רק בפעם השישית הסכימו. הוא חצה את אלג'יריה, את תוניסיה, את לוב ואת מצרים, והגיע עד דמנהור, לא רחוק מן הים. ושם, בדרך אל הארץ שאליה התגעגע כל חייו, נסתלק.

זה רבי יעקב אביחצירא זיע"א, "האביר יעקב", רבה של תאפילאלת, מקובל, פוסק, דרשן ופייטן. ומה שלא זכה לו הוא בעצמו, זכו לו צאצאיו. נכדו, רבי ישראל אבוחצירא, הבבא סאלי, עלה לארץ ישראל, והשושלת של בית אביחצירא ממשיכה להאיר בה עד היום.

בן תאפילאלת

רבי יעקב נולד בשנת ה'תקס"ו (1806) בתאפילאלת, חבל נאות מדבר במזרח מרוקו, לאביו רבי מסעוד. המשפחה הייתה רמת יחס: רבי מסעוד היה דור תשיעי לרבי שמואל אלבז, אבי המשפחה, שלפי המסורת היה תלמידו של רבי חיים ויטאל.

ויש גם סיפור מאחורי השם. "אבו חצירה" בערבית פירושו "בעל המחצלת". הבבא סאלי סיפר שקיבל מאבותיו שרבי שמואל, אבי המשפחה, היה עני, וביקש מרב חובל להפליג איתו מאיסטנבול ליפו בלי תשלום. כשסירב, ישב רבי שמואל על מחצלתו על החוף ושקע בספריו. וכשיצאה הספינה, החלה המחצלת לשוט על פני המים סמוך אליה. כך מספרת מסורת המשפחה, ומאז נקראו "בעלי המחצלת".

בילדותו למד רבי יעקב אצל אביו תנ"ך וטעמי המקרא, ואחר כך משנה ותלמוד. בידי צאצאיו יש מסורת שכבר בגיל שש עשרה היה מלא בפרד"ס התורה, ושרבן, רבי מרדכי בן שימול, חיבר שיר לכבוד תלמידו הצעיר. אחרי שנסמך לרבנות בידי רבי ישועה דנינו, התחיל לשמש רב ומנהיג לקהילת תאפילאלת, ועמד בראשה עשרות

שנים. כבר בשנות השלושים לחייו נחשב לאחד מגדולי הרבנים והפוסקים של דורו, ושאלות נשלחו אליו מכל גדולי מרוקו בדורו.

הלילות של רבי יעקב

הדברים היפים ביותר על רבי יעקב לא נכתבו בידי זרים. הם נכתבו בידי בניו ותלמידיו, שראו אותו מקרוב, יום ולילה.

בנו ותלמידו, רבי אהרן, מעיד בהקדמה לספר "דורש טוב" שאביו היה לומד בכל לילה שמונה עשר פרקי משנה בעל פה, וחוזר ולומד מקרא וגמרא. הוא לא ישן אלא שינה קלה, היה קם לתיקון חצות, ולומד בספרי הקבלה עד שעלה האור. ומשם הלך לבית הכנסת לתפילת שחרית, תמיד הראשון מן העשרה, וישב שם ועסק בתורה.

ובנו ותלמידו, רבי יצחק, מעיד בהקדמה לספר "מחשוף הלבן" שאביו מעולם לא שח שיחת חולין, שאכילתו ושתייתו היו במידה ובמשורה, ושרוב ימיו התענה כדי לכפר על ישראל. ותלמידו המובהק, רבי שלמה חיון, שכתב שלא זזה ידו מתוך ידו של רבו, מספר בהקדמה לספר "פתוחי חותם" שרבו מאס בהבלי העולם הזה, ופיזר ונתן צדקה לאביונים ולחכמים העמלים בתורה.

כשאני קורא את העדויות האלה, מה שנוגע בי יותר מכל הוא מי שכותב אותן. ילדים שמספרים על אבא שלהם. בדרך כלל דווקא בני הבית רואים את האדם בלי שום מסווה, ברגעים העייפים, בלילות. ורבי יעקב היה גדול דווקא בבית. הבנים ראו אותו קם בחצות, לומד עד אור הבוקר, ויוצא ראשון לבית הכנסת. והם הלכו בדרכו.

ורבי אהרן גם כתב שיר לכבוד אביו, שנדפס בספר הפיוטים של המשפחה. וכך הוא שר עליו:

"רשום בנסים. בעל מעשים. ובן קדושים. רבי יעקב: נפשו בצדקה. דבקה וחשקה. שם לו לחקה.

רבי יעקב: אבי יתומים. וגם אביונים. חונן עניים. רבי יעקב"

רבי אהרן אביחצירא, "אשירה נא לכבוד מרנא", יגל יעקב

שימו לב מה הבן בוחר לשיר על אביו. לפני הכל הוא מזכיר את הנסים, אבל מיד אחר כך הוא חוזר אל הצדקה, אל היתומים, אל העניים. ובהמשך השיר הוא מוסיף: "צדיק וענו. כל ימי שניו. שכינה לפניו". כך זוכר בן את אביו: איש של חסד וענווה, שהשכינה הולכת לפניו.

אבי העניים

ועם כל הקדושה הזאת, רבי יעקב עסק גם בצורכי עדתו, בתיקון ענייני הדת, בהשכנת שלום בית, וכיתת את רגליו כדי לאסוף כסף ולחלק אותו לעניים. רבים באו אליו ממקומות רחוקים כדי להתברך מפיו. גם נכבדי ארצו מבין המוסלמים העריצו אותו, והוא השתמש במעמדו כדי להגן על היהודים ולהיטיב איתם. הוא נודע בגינוני קדושה, והתפרסם כבעל מופת בערי המערב, במצרים ובארץ ישראל. ומסופר עליו שזכה לגילוי אליהו הנביא.

חתימת ידו של רבי יעקב אביחצירא

שיטתו

רוב לימודו של רבי יעקב היה בתורת הקבלה, והוא נהג להתבודד בלימודו. אבל הוא לא הסכים שאדם ייכנס לחכמת הסוד בלי שמילא את כרסו קודם בפשט ובתלמוד. בהקדמה לספרו "אלף בינה" כתב שבלי התלמוד אין

דרך שאדם יגיע לידיעת התורה, ואף הציע סדר לימוד שלם, כמו שלמד הוא בעצמו.

ובספריו הוא מחבר את הכל יחד. פירושו על התורה הולכים בדרך הפרד"ס, פשט, רמז, דרש וסוד, ומלמדים שכל פסוק פשוט פותח שער אל עולמות עליונים. בספרו "גנזי המלך" הביא מאתיים ושבעה ביאורים שונים על המילה הראשונה בתורה, "בראשית". מאתיים ושבעה פתחים למילה אחת.

והוא היה גם משורר. רבי יעקב היה הראשון במשפחת אביחצירא שחיבר פיוטים, ועשרות שירים כתב לכל מועדי השנה. בשיר שכתב לכבוד רבי שמעון בר יוחאי ולחבריו, הוא פותח כך:

"אשיר לכבוד חברים, ובראשם מלכם ארים, בר יוחאי עוקר הרים, ודורש טוב לעמו"

רבי יעקב אביחצירא, "אשיר לכבוד חברים", יגל יעקב

ובהמשך השיר הוא עובר אחד אחד על חבריו של רבי שמעון, ומצמיד לכל אחד מהם את הספירה שלו. כך הוא שר את הקבלה, בניגון שבני הקהילה יכלו לשיר בשבתות ובהילולות.

יש משהו מתוק מאוד בזה. מקובל גדול, שלומד סודות עד אור הבוקר, יושב וכותב שירים שכל יהודי בתאפילאלת יכול לשיר. ואכן, פיוטיו הושרו בפי בניו ותלמידיו ובפי כל יושבי תאפילאלת, בשבתות, בימים טובים ובהילולות. הסוד נכנס לבתים, לניגונים ולשמחות.

ובניו הלכו בדרכו גם בזה. אחריו כתבו גם הם שירים, דור אחר דור, ומתוך ספר הפיוטים של המשפחה התפשטו בכל קהילות מרוקו פיוטים שנעשו לחלק מן החיים עצמם, כמו "אעופה אשכונה" ו"יה אביר ביר". ומי ששר אותם היום בשמחה משפחתית, שר בלי לדעת בניגון שהתחיל בבית של האביר יעקב.

◆ מאתיים ושבע דרכים להתחיל

ואני רוצה לחזור לרגע אל "גנזי המלך", אל מאתיים ושבעה הביאורים למילה "בראשית". יש בזה שיעור גם בשבילנו. המילה הראשונה של התורה היא המילה של ההתחלה, ורבי יעקב מצא בה מאתיים ושבע דרכים. כאילו הוא אומר לנו: אין יהודי שאין לו דרך משלו להתחיל. כל אחד ואחד יש לו "בראשית" שלו, פתח שנועד רק

לו. ומי שמרגיש שכבר מאוחר מדי, או שכל הדלתות נסגרו בפניו, יזכור שבמילה אחת של התורה מצא הצדיק הזה מאתיים ושבעה פתחים.

הספרים

רוב ספריו של רבי יעקב נדפסו בירושלים אחרי פטירתו, בזכות בניו. אלה העיקריים שבהם:

מהדורות שונות של "יגל יעקב", ספר הפיוטים של רבי יעקב וצאצאיו

מחשוף הלבן

דרשות וביאורים על התורה על דרך הקבלה
ספר שבו מתגלים יסודות הקבלה מתוך פסוקי התורה.
בהקדמתו כתב בנו, רבי יצחק, את עדותו על אביו.

פתוחי חותם

פירוש על התורה בדרך הפרד"ס
פירוש על חמשה חומשי תורה בארבע הדרכים: פשט,
רמז, דרש וסוד. בהקדמה לספר כתב תלמידו
המובהק, רבי שלמה חיון, את עדותו על דרכו של רבו.

דורש טוב

שבע עשרה דרשות

שבע עשרה דרשות, כמניין "טוב" בגימטריה, על נושאים שונים, מתובלות במוסר על פי הקבלה. בהקדמתו כתב בנו, רבי אהרן, על הלילות של אביו.

גנזי המלך

על פרשת בראשית ועל השבת

ביאור על תחילת ספר בראשית ועל השבת בדרך הפרד"ס, ובו מאתיים ושבעה ביאורים שונים למילה "בראשית".

בגדי השרד

הגדה של פסח על דרך הקבלה

פירוש על הגדה של פסח על דרך הקבלה, שפותח את הסודות הטמונים בליל הסדר ובסיפור יציאת מצרים.

אלף בינה

קבלה ומוסר על מזמורי התהילים

ספר על פרקי התהילים המסודרים לפי האלף בית, ובעיקר על מזמור קי"ט. בהקדמתו כתב על הצורך ללמוד תלמוד לפני הסוד.

יורו משפטיך ליעקב

שאלות ותשובות

מאה ארבעים וחמש תשובות, רובן בדיני ממונות ומיעוטן בהלכות אבלות וגיטין. עדות לכך שהמקובל הגדול היה גם הפוסק של קהילתו.

יגל יעקב

שיריו ופיוטיו

פיוטיו לכל מועדי השנה, שקיבצו בניו יחד עם שיריהם שלהם, כדי שלא יאבדו. השם לקוח מן הפסוק "יגל יעקב ישמח ישראל". מכאן התפשטו שירי המשפחה בכל קהילות מרוקו.

וגם עוד חיבורים כתב: "מעגלי צדק" על התנ"ך, "שערי ארוכה" על הימים הנוראים, "שערי תשובה" ו"לבונה זכה". ויש חיבורים שאבדו. ספרו "שבת קודש", ביאורים על השבת, אבד בדרך לבית הדפוס. וחיבור שכתב על ספר עץ חיים של האר"י נשרף, ואינו בידינו.

הדרך לארץ ישראל

רבי יעקב אהב את ארץ ישראל אהבה גדולה, וכל ימיו השתוקק לעלות אליה. אבל בני קהילתו בתאפילאלת לא יכלו לוותר עליו. הם התנגדו, עיכבו, ומנעו ממנו לצאת. שש פעמים ניסה. ורק בפעם השישית, בשנת ה'תר"ם (1879), הצליח לשכנע אותם שבנו, רבי מסעוד, יוכל לשמש רב הקהילה במקומו. ואז הניחו לו ללכת.

תחשבו על הקהילה הזאת. הם אהבו את הרב שלהם כל כך, שלא היו מסוגלים לשחרר אותו. ותחשבו עליו, צדיק שמתגעגע לארץ ישראל, ובכל פעם מחדש נשאר בשביל הקהילה שלו. זו אהבה משני הצדדים. ורק כשהיה לו מי שימשיך אחריו, הרשה לעצמו ללכת.

הוא עבר דרך אלג'יריה, תוניסיה, לוב ומצרים. בט"ו בטבת הגיע לאלכסנדריה ושהה בה מעט. בי"ז בטבת הגיע לעיר דמנהור הסמוכה, והתארח בבית רבי משה סרוסי. ושם חלה פתאום חולי קשה.

יש נחמה קטנה בפרט הזה. מי שכל חייו פתח את ביתו ואת ידו לעניים ולאורחים, זכה שבימיו האחרונים, הרחק מקהילתו ומבניו, היה גם הוא אורח בביתו של יהודי שפתח לו את דלתו באהבה.

הסתלקותו

רבי יעקב אביחצירא נסתלק בכ' בטבת ה'תר"ם (4 בינואר 1880) בדמנהור שבמצרים, ונקבר שם. הוא היה בן כשבעים וארבע שנים.

יום פטירתו נקבע ליום הילולא, והמוני יהודים, ממצרים ומחוצה לה, נהרו אל קברו להשתטח ולהתפלל. ברבות השנים, כשמספר היהודים במצרים הלך ופחת, פחתו גם העולים לקבר. מפעם לפעם הגיעו קבוצות מן הארץ ומן התפוצות, חלקן בראשות בני משפחתו. בשנת 2012 נערכה שם ההילולא האחרונה, ואחר כך נאסרה בידי השלטונות. ובדצמבר 2022 הגיעה משלחת מישראל, באישור השלטונות, ושיפצה את הקבר.

ויש בתאריך משהו שמדבר אל הלב. כ' בטבת חל סמוך לשבתות שבהן קוראים בתורה את פרשת ויחי ואת תחילת ספר שמות. ובפרשת ויחי נסתלק יעקב אבינו במצרים, ובקשתו האחרונה הייתה שלא יקברו אותו שם, ושיעלו אותו אל ארץ כנען. וגם רבי יעקב, הנושא את שמו, נסתלק במצרים כשפניו אל הארץ הזאת.

השושלת שממשיכה

רבי יעקב השאיר אחריו ארבעה בנים ושתי בנות. צאצאיו המשיכו לכהן ברבנות בתאפילאלת עד שעלו לארץ, ורבים מהם שימשו ומשמשים רבנים ומקובלים בארץ ישראל.

ובראשם עומד נכדו, רבי ישראל אבוחצירא, הבבא סאלי, בנו של רבי מסעוד, אותו הבן שבזכותו יכול היה האביר יעקב לצאת לדרכו. הבבא סאלי נולד בראש השנה ה'תר"ן (1889), כעשר שנים אחרי פטירת סבו. הוא עלה לארץ ישראל והשתקע בנתיבות, ושם נהרו אליו רבים לקבל ברכה ועצה.

כשאני חושב על זה, אני רואה כאן משהו שלם. הסבא הלך אל ארץ ישראל ולא הגיע. והנכד הגיע. הגעגועים של הסבא עברו לבנו, ומבנו לנכדו, עד שהתגשמו. ככה עובדת השושלת של הצדיקים: מה שאחד מתחיל, השני משלים.

על שמו של רבי יעקב נקרא היישוב כוכב יעקב, ומוסדות תורה ובתי כנסת רבים נושאים את השם "אביר יעקב". והשושלת של בית אביחצירא ממשיכה עד היום להעמיד תלמידי חכמים ומקובלים בארץ ישראל.

מה הוא משאיר לנו

רבי יעקב לימד אותנו שגדלות נמדדת בבית, בלילות, במה שהילדים רואים. לימד שהסוד צריך לעמוד על יסוד של תלמוד ושל הלכה. ולימד שאפשר לשיר את הקבלה, ולהכניס אותה ללב של כל יהודי.

והוא לימד אותנו לא להתייאש מן הדרך. גם אם לא הגענו, הצעד שלנו לא הולך לאיבוד. מה שאנחנו מתחילים באמת, הילדים והנכדים שלנו ישלימו.

זכותו של רבי יעקב אביחצירא, האביר יעקב, תגן עלינו ועל כל עם ישראל, ונזכה לראות בקיבוץ כל הגלויות ובגאולה השלמה במהרה בימינו, אמן.

רבי אהרן אביחצירא, הקדמה לדורש טוב; רבי יצחק אביחצירא, הקדמה למחשון הלבן; רבי שלמה חיון, הקדמה לפתוחי חותם; אלף בינה, הקדמה; גנזי המלך; יורו משפטיך ליעקב; יגל יעקב ("אשיר לכבוד חברים"; "אשירה נא לכבוד מרנא"); תהלים יד, ז ("יגל יעקב ישמח ישראל"); בראשית מז, כט.

קרדיט תמונות: שקיעה בין הדקלים בתאפילאלת, CC BY-SA 4.0, Hmidanix; מהדורות ספר יגל יעקב, חפץ בחיים, CC BY-SA 4.0; חתימת רבי יעקב אביחצירא, נחלת הכלל; דרך Wikimedia Commons.

המימד הנוסף • הרב יוסף ביטון שליט"א

050-590-1349 • ravbiton.com • לפניה מכובדת ולשותפות בהפצת תורת הקבלה